

ЮВІЛЕЙ ЧАРЛЬЗА ДАРВІНА В МЕДАЛЬЄРНОМУ МИСТЕЦТВІ

Знаменну для всієї біологічної науки подію — 200-річчя від дня народження Чарльза Роберта Дарвіна (1809–1882) — світова наукова спільнота відзначатиме 12 лютого 2009 року. Він не став ані лікарем, ані священником, проте ввійшов у історію як видатний натураліст, мандрівник, основоположник еволюційного вчення. Цього ж року виповнюється 150 років від дня публікації його революційної книги «Походження видів» (повна назва — «Походження видів шляхом природного добору, або збереження обраних рас у боротьбі за життя», англ. «On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life»). Книгу було видано 24 листопада 1859 р. Саме в ній Ч. Дарвін обґрунтував власну теорію про те, що всі живі організми еволюціонують у часі від спільних предків. Основною рушійною силою еволюції вчений назвав природний добір і невизначену мінливість.

Існування еволюції більшість науковців визнала ще за життя Ч. Дарвіна, хоча його теорія природного відбору як основного фактора еволюції стала загально визнаною лише в 30-і роки ХХ століття. Нині наукові здобутки Ч. Дарвіна в переосмисленому вигляді формують фундамент сучасної синтетичної теорії еволюції, становлять основу біології, тому що забезпечують логічне пояснення біорізноманітності. Одночасно ортодоксальні послідовники вчення Ч. Дарвіна розвивають напрям еволюційної думки, названий його ім'ям, — дарвінізм.

Рис. 1. Прижиттєва однобічна лита медаль, створена Альфонсом Легро (1881, Велика Британія)

Образ такої видатної особистості як Чарльз Дарвін надихнув художників і скульпторів різних країн на створення портретів, скульптур, поштових марок, монет і медалей. Саме про настільні нагородні та пам'ятні медалі, присвячені вченому, і йтиметься в пропонованій статті.

Імовірно, однією з перших таких медалей є прижиттєва (діаметр 116 мм, однобічна, литво, 1881 р., Велика Британія), створена Альфонсом Легро (Alphonse Legros). Центральну частину медального поля (рис. 1) займає високорельєфний, напівпогрудний, профільний, повернений ліворуч портрет Ч. Дарвіна. У верхній частині медалі низь-

© БЛЮМ Ярослав Борисович. Академік НАН України. Директор Інституту харчової біотехнології та геноміки НАН України.

БАРШТЕЙН Віктор Юрійович. Кандидат технічних наук. Завідувач лабораторії тієї ж установи (Київ). 2009

ким рельєфом по колу написано англійською мовою: «CHARLES DARWIN 1881».

У 1890 р. з'явилася одна з двох найзнаменитіших нагородних настільних медалей, пов'язаних з іменем Чарльза Дарвіна — медаль Лондонського королівського товариства з розвитку знань про природу (Royal Society of London for the Improvement of Natural Knowledge), або Королівського товариства (рис. 2). Більшу частину аверсу медалі займає високорельєфний, погрудний, профільний, повернений ліворуч портрет ученого. У центральній частині реверсу — напис в чотири рядки, зверху і знизу, по колу римськими цифрами роки життя Чарльза Дарвіна, між якими горизонтально латинською мовою викарбувано ім'я вченого: «MDCCCIX CAROLUS DARWIN

Рис. 2. Нагородна медаль Лондонського королівського товариства з розвитку знань про природу

MDCCCLXXXII». Напис оточений широким витонченим рослинним орнаментом.

Цю медаль вручають із 1890 р. раз на два роки (у парні роки) «за роботи, що заслужили визнання в широкій галузі біології, у якій працював Чарльз Дарвін». Нею були нагороджені 64 науковці, у тому числі дві подружні пари (1982, 2002). Першу медаль отримав Альфред Рассел Уоллес (Alfred Russel Wallace) — видатний британський натураліст, мандрівник, географ, біолог, антрополог, який незалежно від Чарльза Дарвіна розробив учення про природний добір, виклав його в статті, яку надіслав Дарвіну. Той

був уражений збігом ідей. 1 липня 1858 року уривки з праць Дарвіна й Уоллеса про природний добір були вперше оприлюднені на читаннях Ліннеєвського товариства.

Із цією подією та іменами двох учених пов'язана наступна визначна наукова нагорода (рис. 3, 4) — медаль Дарвіна-Уоллеса Лондонського Ліннеєвського товариства (The Linnean Society of London), або Ліннеєвського товариства — всесвітньої наукової спільноти з вивчення і поширення таксономії та природничої історії. Медаль присуджували раз на п'ятдесят років (1908, 1958, 2008) за видатні досягнення в еволюційній біології. Уперше її вручено в 1908 р. на честь 50-річчя представлення на засіданні Ліннеєвського товариства спільної праці Чарльза Дарвіна й Альфреда Рассела Уоллеса. З 2009 р.

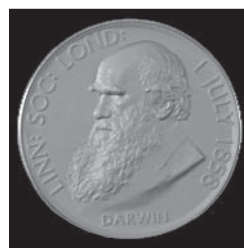

Рис. 3. Нагородна медаль Дарвіна-Уоллеса Лондонського Ліннеєвського товариства

Рис. 4. Реверс медалі Дарвіна-Уоллеса

нагороду присуджуватимуть щорічно. Медаль срібна, золотою медаллю в 1908 р. був нагороджений лише Уоллес.

Зовнішній вигляд нагороди згодом дещо змінився. Високорельєфний, напівпогрудний, профільний, повернений ліворуч портрет Чарльза Дарвіна розміщено в центрі аверсу медалі (рис. 3). Під портретом напис: «DARWIN». Скраю медального поля по колу напис англійською мовою зі скороченнями: «LINN: SOC: LOND: 1 JULY 1858» (Ліннеєвське товариство, Лондон, 1 липня 1858). Більшу частину реверсу займає високорельєфний, погрудний, портрет

(майже анфас) Уоллеса (рис. 4). Під портретом напис: «WALLACE». Скраю медального поля напис, ідентичний розташованому на аверсі. Цю медаль вручали в 2008 р. Відмінність від медалі 1908 року в написі навколо портретів: «LINN. SOC. LOND. 1858–1908».

Ще одну медаль до 100-річного ювілею Чарльза Дарвіна в 1908 р. створив відомий німецький скульптор Карл Гетц (Karl Goetz, 1875–1952). У центральній частині аверсу бронзової медалі (рис. 5) високорельєфний, погрудний, профільний, повернений на $\frac{3}{4}$ ліворуч портрет ученого. Скраю медального поля по колу рельєфний напис німецькою мовою: «CHARLES ROBERT DARWIN». Реверс займає композиція, виконана високим рельєфом. На передньому плані мавпа,

Рис. 5. Медаль, створена до 100-річного ювілею Чарльза Дарвіна німецьким скульптором Карлом Гетцом

що сидить, задумливо розглядаючи людський череп, а на задньому плані, у центрі, — плита з написом німецькою мовою: «PFLANZPHYSIOLOGIE ENTOMOLOGIE ZOOLOGIE» (Фітофізіологія, ентомологія, зоологія), за якою сходить сонце. Праворуч від плити — ювілейні дати римськими цифрами у два рядки: «MDCCLXIX • MCMIX» (1809 • 1909). Ліворуч та праворуч від плити — птахи, рослини, комахи. На передньому плані, знизу, — змія.

Двом подіям присвячена радянська пам'ятна медаль (65 мм, томпак, Г.С. Шклов-

ський), яку викарбував у 1959 р. Ленінградський монетний двір. Медаль (рис. 6, 7), виконану в класичній манері, випущено до 150-річчя від дня народження Чарльза Дарвіна і 100-річчя від дня виходу у світ його роботи «Походження видів». Високорельєфний, погрудний, профільний, повернений праворуч портрет ученого розташований у центрі медального поля аверсу медалі (рис. 6). Зверху портрет оточує напис російською мовою: «ЧАРЛЬЗ ДАРВИН», знизу —

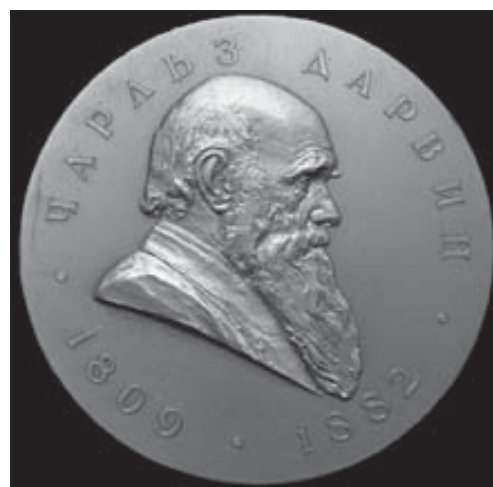

Рис. 6. Пам'ятна медаль, викарбувана Ленінградським монетним двором

Рис. 7. Реверс пам'ятної медалі Ленінградського монетного двору

роки життя: «1809 • 1882». Зображення, розташоване на реверсі медалі (рис. 7), зверху оточує напис російською мовою: «ПРО-ИСХОЖДЕНИЕ ВИДОВ», знизу — ювілейні роки, пов'язані з книгою: «1859 • 1959». Зображення в центрі реверсу — легендарне експедиційне судно королівського флоту «Бігль», на якому в 1831 р. Дарвін як натураліст відправився в навколосвітню подорож. Під зображенням напис у два рядки російською мовою: «100 лет».

Трохи порушимо хронологію і розповімо про американську медаль (рис. 8, 9), дуже оригінальну не тільки формою (відрізняється від округлості), але й зображенням (65 мм по більшій стороні, Ніколя Д'Альтон Мосс (Nicola D'Alton Moss), 1989). Її створило американське Товариство колекціонерів медалей (Society

Рис. 8. Медаль, створена американським Товариством колекціонерів медалей

Рис. 9. Реверс американської медалі

of Medalists, або скорочено — SOM) під № 119 (з 1930 р. по 1995 р. створено 129 нагород). Аверс медалі (рис. 8) — стилізований, високорельєфний, виконаний великими «мазками», профільний, повернений ліворуч портрет Чарльза Дарвіна. Реверс (рис. 9) демонструє досить реалістичне зображення великої галапагоської черепахи. Його було обрано не випадково, адже вченого під час подорожі на судні «Бігль» найбільше вразили спостереження за тваринним світом Галапагоських островів.

До 175-річчя від дня народження Чарльза Дарвіна скульптор І. Дараган створив дещо стилізовану медаль (60 мм, томпак, ЛМД, 1985). Більшу частину її аверсу (рис. 10) займає виконаний високим рельєфом, погрудний, профільний, повернений праворуч портрет ученого. Праворуч від портрета, внизу, у два рядки дати життя: «1809 1882». Праворуч і ліворуч від портрета, скраю медального поля, по колу напис російською мовою: «ЧАРЛЬЗ ДАРВИН».

Рис. 10. Медаль, створена до 175-річчя від дня народження Чарльза Дарвіна скульптором І. Дараганом (Ленінградський монетний двір)

Рис. 11. Реверс медалі І. Дарагана

На дальньому плані — «Бігль». На реверсі медалі (рис. 11) автор намагався мовою медальєрного мистецтва проілюструвати вчення Дарвіна. Представлено своєрідне генеалогічне дерево живої природи. На нижніх гілках зображені тварини, птахи, починаючи з доісторичних. У центральній частині — еволюція людини, що завершується зображенням знаменитої «вітрувіанської людини» Леонардо да Вінчі, яке виконане високим рельєфом.

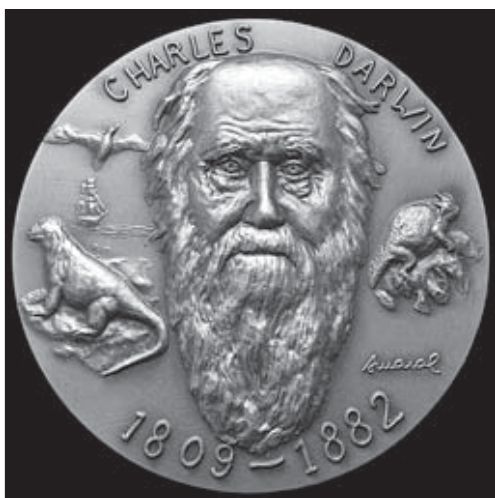

Рис.12. Медаль, виготовлена Лісабонським монетним двором

Рис. 13. Реверс медалі Лісабонського монетного двору

Завершимо нашу розповідь прекрасною португальською медаллю (80 мм, бронза, аверс — Амарал (Amaral), реверс — Амос (Amos), Лісабонський монетний двір). У центрі аверсу (рис. 12) — високорельєфний портрет (анфас) великого натураліста. Зверху, скраю медального поля, по колу напис англійською мовою: «CHARLES DARWIN». Під портретом — роки життя вченого: «1809—1882». Ліворуч від портрета, на дальньому плані — «Бігль», ближче до глядача — чайка. Внизу, імовірно, представниця фауни Галапагоських островів — ігуана. Праворуч від портрета, наскільки можна припустити, найбільший рогатий динозавр трицератопс (Triceratops), який найчастіше трапляється у викопному стані. Очевидно, зображення на реверсі медалі скульптор вибрав не випадково. Адже найбільш уразливий фрагмент у вченні Дарвіна стосувався людини.

У 1871 р. Дарвін виступив з теорією еволюції людини від тварин (мавпоподібних предків), опублікувавши книгу «Походження людини і статевий добір» (The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex). У 1856 р. в ущелині Неандерталь біля Дюссельдорфа та Еркрата в Німеччині був виявлений череп прадавньої людини. З опублікуванням еволюційної теорії Дарвіна антропологі стали розглядати неандертальців як проміжну ланку перетворення мавпи в людину. Скульптор помістив на реверсі медалі (рис. 13) два високорельєфні зображення: праворуч — погрудний портрет неандертальської людини, ліворуч — неандертальську жінку з дитиною.

Безперечно, черговий ювілей Чарльза Дарвіна і його найбільш відомої праці стане ще однією віхою в медальєрному мистецтві, що позначиться новими витворами майстрів. Так само, як і спуск на воду у 2009 р. копії корабля «Бігль», який здійснюватиме подорож навколо світу за маршрутом свого попередника, щоб увіковічнити пам'ять геніального вченого.